

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ
TÜRKİYE
TEMSİLCİLİĞİ

Bu görüş yazısı, 'Foreign Policy for the 21st Century; Peaceful, Equitable, and Dynamic Turkey' başlıklı proje kapsamında Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından [Uluslararası İlişkiler Konseyi](#) ve [Global Akademiye](#) sağlanan destek çerçevesinde hazırlanmıştır.

Bu yazıya atıf için: Kaan Kutlu Ataç, "Değişen Dünya Düzeni ve Türkiye" Panorama, Çevrimiçi Yayın, 15 Aralık 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/12/15/kka/>

Telif@UIKPanorama. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. ÜİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Değişen Dünya Düzeni ve Türkiye

Kaan Kutlu ATAÇ

Rusya'nın Ukrayna'ya 24 Şubat 2022'de başlattığı askeri saldırıların mevcut dünya düzeninin jeopolitik fay hatları üzerinde geri dönülemez sarsıntılara yol açtığı konusunda neredeyse herkes hemfikir. Uluslararası siyasi ajandada savaşın artçı etkileri jeopolitik bir tsunami yarattı. Mevcut uluslararası sistemin ya da akademi ve medyada dile getirildiği şekliyle “Amerikan dünya düzeninin” yıprandığı ve dolayısıyla küreselleşmenin de sonuna gelindiği söylemine karşı, uluslararası sistemde belirsizliklerin ve jeopolitik sınamaların arttığı bir döneme şahitlik ediyoruz.

Küresel jeopolitik tsunami mevcut belirsizlikleri o denli arttırdı ki, uluslararası örgütlerin liderler zirvelerinin sonuç bildirgeleri ve strateji belgeleri ile ulusal güvenlikle ilgili dokümanlarda ilk sıralarda artık rekabet, belirsizlik, güç mücadelesi, büyük güç rekabeti gibi kavramlar işbirliği, dünya refahı ve barış gibi kavramlarını geri plana itmiş görünüyor. Dünya 21.yüzyılın ilk çeyreğini belirsizliklerle geçirirken, ikinci çeyreğin şafağında Soğuk Savaş dönemine ait artık neredeyse tarihin arka planında kaldığı düşünülen nükleer silah kullanımı ihtimaliyet hesapları uluslararası haber bültenlerinin ilk sıralarına çıktı. O kadar ki ABD Başkanı Joe Biden 7 Ekim'deki konuşmasında dünyanın nükleer savaşa 1962 Küba Krizi'nden sonra en yakın olduğu noktada bulunduğundan bahsetti.

Bu süreçte yenedünya düzeniyle ilgili gelişmeleri yönetilebilir noktada tutabilecek iki güç öne çıkıyor: ABD ve Çin. Nitekim yeni düzende bu ülkelerin başını çektiği iki bloklu bir yapı etrafında çok katmanlı ilişkilerin gelişeceğine dair ciddi emareler belirdi. Örneğin Çin-Rusya ilişkilerini yakından takip eden uzmanlar, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Moskova'nın Pekin'e karşı güç dengesinde düşüşe geçtiğini [ifade ediyorlar](#). Nitekim Semerkant'ta toplanan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) zirvesinde Çin, Rusya'nın kendisinden beklediği desteği vermekten açıkça imtina etti. Hâlbuki ki çok değil, 24 Şubat 2022'de başlayan savaştan 20 gün önce iki ülke lideri Kış Olimpiyatları açılışı vesilesiyle bir araya geldiklerinde yayınladıkları bildiride iki ülke arasındaki ilişkileri “çok yakın kapsayıcı stratejik ortaklık” olarak [tanımlamışlardı](#). Hatta Putin'e göre iki başkent arasında “dünyadaki herhangi bir şeyle kıyaslanmayacak derecede bir ilişki” vardı. 5.000 kelimelik 4 Şubat tarihli bu uzun ortak bildiri “yeni dönemin ilk güçlü değişikliğinin çok kutupluluk” olduğunu belirtiyordu.

Öte yandan, ŞİÖ liderleri 16 Eylül'de yayınladıkları ortak bildiride uluslararası sınamalar ve tehditlerin gittikçe karmaşıklaştığını, dünyanın içinde bulunduğu durumun tehlikeli bir şekilde kötüleştiğini, mevcut yerel çatışmalar ile krizlerin yoğunlaştığını ve yeni çatışmaların ortaya çıktığını belirttiler. ŞİÖ liderleri için mevcut tehditler ve sınamalardan çıkış yolu Amerikan liderliğindeki mevcut tek kutuplu liberal uluslararası düzenin karşıtı olarak [çok kutuplu bir dünya düzenine geçişi](#). Rusya lideri Vladimir Putin de bildirinin ilanından iki hafta sonra eski tek kutuplu hegemonyanın kaçınılmaz olarak çöktüğünü [ifade etti](#). Putin Ekim ayı başındaki konuşmasında da Batı'nın yeni-kolonyal sistemi koruma adına her adımı atmaya hazır olduğunu, milyarlarca insanın hakkına hiç bir şekilde saygı göstermediğini, Rusların hakkaniyet ve barış yolunda savaştıklarını, Batı hegemonyasının çöküşünün ise kaçınılmaz olduğunu [söyledi](#).

Bu arada Çin lideri Xi Jinping Nisan 2002’de Küresel Güvenlik İnisiyatifi’ni (*Global Security Initiative - GSI*) açıklarken dünyanın ortak güvenliğinin geliştirilmesine vurgu yaparak, ABD’nin ittifakları ve ortaklıklarıyla oluşturduğu güvenlik mimarisine de [karşı çıktı](#). Xi’ye göre, Çin’in uygulayacağı küresel güvenlik anlayışı Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP) çıkarlarına uyumlu güvenlik düzeni için bir uyumlaştırma öngörüyordu. Nitekim Ekim 2002’de yapılan 20. ÇKP Kurultayı’nda Xi’nin partiye sunduğu rapor da ABD ile Çin arasında en sıcak noktayı teşkil eden Tayvan sorununa atıfta bulunularak, Tayvan’ın bağımsızlığına karşı partinin duruşunu [vurguladı](#). Burada Xi, Tayvan’ın Çin’e resmen dâhil edilmesini de "omuzlarına yüklenmiş sorumluluk” olarak ifade etti. Konu ÇKP’nin tüzüğüne de dâhil edilerek Xi’nin liderlik süreci perçinlendi ve ÇKP’nin itilafı meseleleri zor kullanarak çözebileceği dünyaya ilan edildi.

Diğer tarafta, küresel güvenliğin nasıl şekilleneceği ile ilgili öngörülere mesnet teşkil edecek ABD liderliğindeki Batı Bloğunun görüşleri de Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısının hemen akabinde yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Avrupa Birliği’nin “Stratejik Pusula” (Strategic Compass) başlığıyla [yayınladığı belge](#), özellikle günümüz güvenlik ve savunma politikalarının en büyük sınaması olarak büyük güç rekabeti ve muhtemel çatışmaları öne çıkarttı. Pusulanın “Karşı Karşıya Olduğumuz Dünya” başlıklı ilk bölümünün alt başlığı “rekabetçi çok kutuplu dünyada güç siyasetinin geri dönüşü” olarak tespit edilmişti. Belgeye göre AB’nin karşılaştığı stratejik ortam sınırlarında süregiden savaşla birlikte istikrarsızlık ve çatışmalarla çevreliydi. AB gelecek on yılda savaşlar, çatışmalar, gerginliklerle çevrelenmiş bir birlik yapısını ve bu yapının da hayli rekabetçi güç politikalarıyla şekilleneceğini öngörmekteydi. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Joseph [Borrell’in ifadesiyle](#) Avrupa stratejik bir uyanış içindedir ve artık çıplak güç politikasıyla şekillenen bir dünya vardır.

Öte yandan Madrid’de Haziran’da gerçekleşen NATO liderler zirvesinde kabul edilen [Stratejik Konsept](#) (*Strategic Concept*) de yükselen stratejik rekabet, istikrarsızlık ve kural-temelli liberal uluslararası düzenin otoriter devletlerce saldırı altında olduğu jeopolitik çerçevede kaleme alındı. Bu kapsamda NATO caydırıcılık ve savunmayı önceleyen bir yaklaşımla dünya düzenine bakmaktadır. Bu çerçevede Rusya “ittifaka yönelik en önemli ve doğrudan tehdit” olarak ele alınırken, Çin de müttefiklerin güvenliğine karşı Hint-Pasifik bölgesindeki gelişmelere paralel olarak ilk kez “stratejik düzeyde karşı konulması gereken ülke” olarak tanımlandı.

Anlaşıldığı kadarıyla dünyanın yeni düzeni bir yanda ABD liderliğindeki Batı ile onun karşısında konumlanan Çin-Rus bloklaşması arasındaki sert ve yoğun büyük güç mücadelesine şahitlik edecek. Özellikle büyük güç rekabetindeki durum, eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in 2019’da Çin’deki bir konuşmasında ifade ettiği “yeni bir Soğuk Savaş’ın eşliğinde bulunuyoruz” [açıklamasının](#) da ötesine geçildiğine işaret ediyor. Dünya düzeni bu yeni Soğuk Savaş ortamında jeopolitik sarsıntuların ardından oluşan iki bloklu ve çok taraflı jeopolitik tsunaminin etkisi altında olacak.

Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye

Küresel güç rekabetinin şekillendireceği anlaşılan yeni dünya düzeninin Türkiye açısından en azından Anadolu coğrafyası ve yakın bölgelerinde savaşlar, çatışmalar ve yoğun istikrarsızlıklarla dolu bir geleceğe işaret ettiği ortadadır. Türkiye’nin son otuz yıldır özellikle

sıcak silahlı çatışmalar ve fiili istikrasızlıklara gömülmüş güney ve kuzey sınırlarına enerji krizleri ve ikili gerginliklerin de eklenmesiyle neredeyse 360 derecelik bir kriz çemberinde olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin özellikle NATO savunma ve güvenlik ittifakı içindeki geleneksel güneydoğu çıpası olma özelliğinin NATO Strateji Belgesi'nde bir numaralı tehdit ve hasım olarak görülen Rusya ile geliştirdiği ilişkiler çerçevesinde sorgulandığı bir dönem yaşanmaktadır. Savunma, kritik enerji tesisleri yapımı, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda ABD, NATO ve AB yaptırımlarına katılmaması, Kremlin'le doğrudan temasların sürdürülmesi, Rus oligarklar ile sermayesinin Türkiye'de hareket alanı bulması başta Washington olmak üzere hem Brüksel hem de diğer Batı başkentlerinde eleştirilmektedir. Bu anlamda Türkiye açısından en dikkat çekici konu Rusya'nın Ukrayna saldırısı öncesinde şekillenmeye başlayan iki süreçtir.

Birincisi ikili ilişkiler çerçevesinde ABD'nin Avrupa kıtasında Baltıklar-Karadeniz-Adriyatik coğrafyasında geleneksel güvenlik ekseninde oluşturmaya çalıştığı fay hattıdır. Üç Deniz siyaseti çerçevesinde Rusya'nın Avrupa güvenliğini tehdit eden yayılmacı siyasetinin önüne set çekilmesi sürecinde Washington'un Ankara yönetimine bakışı bu anlamda önemlidir. Özellikle askeri planlamalar açısından Rus etkisinin sınırlandırılmasında Soğuk Savaş'ın geleneksel Atlantik bakışına göre Anadolu üzerinden geçen eksenin artık ağırlıklı olarak Yunan Yarımadası'nı merkez alan bir yaklaşıma dönüştüğü görülmektedir. Özellikle tarihsel anlamda da önemli olan Polonya-Macaristan-Romanya-Bulgaristan-Moldova ekseninin askeri lojistik merkezinin Yunan Yarımadası üzerinden planlanmaya başlandığı Washington-Atina arasında hıza gelişen stratejik boyutu da önemli olan karşılıklı savunma işbirliğinde canlı olarak görülmektedir.

Söz konusu [anlaşmanın imzalanması ile](#) Ekim 2019 ve sonrasında Ege Denizi'nde Ankara ile Atina arasında yaşanan gerginlikler bu alanla sınırlı kalmamıştır. Nitekim geleneksel Türk-Yunan gerginliği Ege hattının ötesine geçerek Libya-Kıbrıs-Mısır-İsrail hattına ulaşmıştır. Türk-Yunan gerginliğinin bu boyutu ve buna bağlı olarak da Doğu Akdeniz ve Levant coğrafyalarının kritik öneminin AB ve NATO resmi beyannamelerinde yer almaya başlamıştır.

Washington-Ankara hattında tarihin en düşük seviyedeki ilişkilerinin dönüm noktası 15 Temmuz darbe girişimidir. Ankara'nın geleneksel müttefikinden istediği nispette destek görememesi ile Suriye'de ABD'nin desteğini alan Suriye Demokratik Güçleri'nin esas bileşenini oluşturan PKK ile bağlantılı YPG/PYD'nin Washington'dan aldığı askeri, siyasi ve ekonomik yardımların Ankara tarafından milli güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanması önemlidir. Bir diğer önemli husus da Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarında NATO dışı Rus S-400 hava savunma sistemini tercih etmesinin yarattığı gerilimin de ötesinde Türkiye'ye uygulanan yaptırımlardır. Türk-Amerikan ilişkilerinin Ekim 2022 itibariyle dip noktada seyrinin somut işaretlerinden birisi Trump yönetiminin son döneminden Biden yönetiminin neredeyse ilk iki yılına değin ABD'den Türkiye'ye bakan düzeyinde herhangi bir resmi ziyaretin gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Türk dış politikasında 2000'lerin başında hararetle tartışılan eksen kayması farklı bir boyutta günümüze taşınmış görünmektedir.

İkinci süreç ise özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından Türkiye'nin kendi inisiyatifi dışında, daha çok küresel jeopolitik gelişmelere paralel jeopolitik öneminin yeniden yükseldiği bir döneme de tanıklık etmemizdir. Özellikle enerji ve ticaret nakil hatlarında Rus coğrafyasının kapandığı bir süreçte Azeri ve Kazak petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla Çin'in Pasifik-Avrupa ticaret hattında gündeme gelen "Orta Koridor" alternatifleri Avrupa için kritik hale gelmiştir. Türkiye'nin Türk Boğazları üzerinden dünya için kritik öneme sahip Ukrayna tahılının sevkiyatındaki kolaylaştırıcılık rolü de dikkat çekicidir. Her ne kadar Türkiye'nin savaşta aktif tarafsızlık siyaseti izlediği yönünde görüşler bulunsa da Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü ve Başdanışmanı İbrahim Kalın'ın [ifadesiyle](#) Türkiye Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Ukrayna'nın yanında yer almaktadır ve Türkiye'nin ilişkilerinde paradigmatik bir değişim vardır.

Küresel jeopolitik tsunaminin yeni dünya düzeninde Türkiye'nin konumunu nasıl tanımlayacağı ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın [ifadesinde](#) kendini bulmuş gibidir: "Türkiye en Batı'daki Asyalı ve en Doğu'daki Avrupalı olarak müstesna bir konuma sahiptir." Küresel tehditler ve sınamaların ikili bloklaşmaya doğru evirildiği dünya düzeni içinde Türkiye için bir fırsat da görülmektedir.

Dr. Kaan Kutlu Ataç, Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı üniversitede Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında yüksek lisanslarını tamamladı. Ataç, 2016'da Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden doktora derecesini aldı. Mersin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi olan Ataç, Milli Savunma Üniversitesi'nde Misafir Öğretim Üyesi olarak dersler vermektedir.